

UPPSALA UNIVERSITET
Teologiska institutionen
Kyrko- och missionsstudier C2, 15hp
HT 2018
Handledare: doc. Stina Fallberg Sundmark
Examinator: doc. Cecilia Wejryd

...den tillkommande världens liv

En ecklesiologisk analys av Biörn Fjärstedts herdabrev till Visby stift 1991

Ola Montan, leg. lärare historia & religion

Innehåll

KAPITTEL 1 Inledning	1
Syfte och frågeställningar.....	2
Material, metod och teori.....	2
Tidigare forskning.....	4
Disposition.....	7
KAPITTEL 2 Biskop Biörn Fjärstedt – en presentation.....	8
Norrköping – Lund – Visby – ett teologiskt curriculum vitae.....	8
Herdabrevet – en teologisk programförklaring.....	9
KAPITTEL 3 Att rekonstruera kyrka. Analys av Biörn Fjärstedts herdabrev	11
Kyrkan som institution – en yttre koinonia	12
Kyrkan som mystisk gemenskap – koinonians insida	14
Kyrkan som sakrament – sacramentum mundi	16
Kyrkan som budbärare – evangelisation och mission	19
Kyrkan som tjänare – diakonia	21
Resultat och sammanfattning.....	23
Käll- och litteraturförteckning.....	26
Otryckta källor	26
Tryckta källor och litteratur	26
Media.....	27
BILAGA	28
Innehållsförteckning till <i>Gotländsk kyrka i livets mitt: herdabrev till Visby stift</i> (B. Fjärstedt 1991)	28

KAPITEL 1 Inledning

Genom sina herdabrev har biskoparna i Svenska kyrkan en möjlighet att presentera sin programförklaring inför kommande ämbetsperiod. Ofta sker utgivandet av herdabrevet i nära anslutning till ämbetstillträdet. I föreliggande studie skall biskop Biörn Fjärstedts (1991-2003) herdabrev till Visby stift undersökas ur ett ecklesiologiskt perspektiv.

Kyrkovetenskapens uppgift är i vid bemärkelse att famna hela kyrkans historia, men med tydlig inriktning på kyrkans praxis, det vill säga, den konkreta kyrkan. Den teologiska analysen skall inriktas på vad kyrkan gör och hur kyrkan och dess aktörer uppfattar sig själva. Uppgiften för kyrkovetenskapen blir då att beskriva, förklara och förstå valda ecklesiologiska problem.¹

Föreliggande uppsats har som uppgift att genomföra en sådan studie, där problemområdet utgörs av en enskild biskops kyrkosyn såsom just biskop i Svenska kyrkan och hur kyrkans självförståelse kommer till uttryck i hans herdabrev. Biörn Fjärstedts herdabrev blir ett exempel på konkret kyrklig materialisation, där hans konfessionella positionering ger oss möjlighet, att förstå hans kyrkosyn.

Samhällsklimatet under 1980-talet har av historikerna kallats ”brytningstid”. Politiskt och ekonomiskt innebar decenniet stora förändringar. Socialdemokraterna återkom till makten 1982 och välfärdsstaten i dess gamla, kollektivistiska form ersattes med en individcentrerad, liberal syn på ekonomin. Statsministermordet på Olof Palme 1986 anses ha förändrat svenskarnas självsyn även på ett symboliskt plan, den så kallade ”svenska modellen” som övergripande ideologi bröts därigenom. Med Berlinmurens fall 1989 och Sveriges senare inträde i Europeiska unionen kom landet ingå i ett helt nytt storpolitiskt och ekonomiskt system.²

Inom Svenska kyrkan innebar 1980-talet ett flertal stora förändringar, både på det strukturella och innehållsliga planet. Med en ny översättning av Nya Testamentet (NT -81) ersattes 1917-års NT för bruk inom Svenska kyrkan. *Den svenska kyrkohandboken 1987* (HB 87) ersatte HB 42 och Psalmbokskommitténs arbete sedan 1969 resulterade slutligen i *Den svenska psalmboken 1986*. Den kom att ha en ekumenisk prägel genom att de första 325 psalmerna utgjordes av gemensamma psalmer för ett flertal samfund.³

Processen som syftade till att förändra relationerna mellan Svenska kyrkan och staten hade påbörjats redan under 1960-talet, men kom under 1980-talet ta sig flera konkreta uttryck. Bland annat innebar det att Kyrkomötets sammansättning kom att förändras genom *Lag om Svenska kyrkan 1982*. Det kom att innebära att de politiska partierna fick en mer framskjuten roll. Utöver dessa genomgripande förändringar påbörjade Svenska kyrkan ett bekännelsearbete för att teologiskt identifiera kyrkans identitet. På det ekonomiska och rättsliga området hade den så

¹ Bexell 2001, s. 7-12.

² Östberg & Andersson 2013, s. 295-325, 353, 400.

³ Brohed 2005, s. 289-296, 335-340.

kallade ERK-utredningen tillsats för att klargöra konsekvenserna inför eventuella förändrade relationer mellan stat och kyrka.⁴

Svenska kyrkan stod alltså vid 1900-talets sista decennium i mångt och mycket inför en ny situation. Biskoparnas förändrade roll de senaste 50 åren är av avgörande betydelse för att vi i ett vidare perspektiv ska förstå herdabrevens sammanhang. Biskopsförordningen 1965 ger lekmännen rösträtt genom elektorsval. Lekmännen skulle enligt den debatt som föregick lagen, befrämja en mer reformvänlig biskopstyp. Lekmännens medverkan skulle också utgöra en garant för att kyrkan stod för ett mer öppet förhållningsätt till samhället i övrigt.⁵

Genom det nya Kyrkomötet från 1983 har biskoparna endast närvaroplikt, men kan som valda ledamöter även vinna rösträtt. Ärkebiskopen behöll heller inte ordförandeskapet i det nya Kyrkomötet.⁶ I den nyinrättade Läronämnden fick dock samtliga biskopar en möjlighet, att delvis behålla den högsta uppsikten över kyrkans lärouveckling, medan det reformerade Biskopsmötet inte var rättsligt reglerat. Det finns fog för att hävda att biskopens uppgift förändrats och försvagats, framförallt när det gäller läroansvaret.⁷

Syfte och frågeställningar

Biskoparna i Svenska kyrkan har trots sin försvagade roll en bibehållen möjlighet att i sina herdabrev formulera sin teologiska grundsyn och därigenom ge uttryck för en ecklesiologi. Det är därför väsentligt att med utgångspunkt i en biskops herdabrev undersöka hur ecklesiologin där presenteras. Här kommer Biörn Fjärstedts herdabrev användas som ett exempel på hur en sådan ecklesiologi kommer till uttryck. Hans herdabrev är ett betydelsefullt bidrag till att förstå det utgående seklets ecklesiologier i ett enskilt stift i Svenska kyrkan. Syftet är att analysera Biörn Fjärstedts ecklesiologi i hans herdabrev till Visby stift 1991. Syftet med uppsatsen är att använda Fjärstedts herdabrev som ett exempel på hur en nytillträdd biskop i Svenska kyrkan använder sig av möjligheten att i herdabrevets form adressera sin ecklesiologi till stiftet. De frågeställningar jag kommer att utgå från är följande:

- Vad är representativt för Fjärstedts kyrkosyn?
- Hur kommer denna kyrkosyn till uttryck?
- Varför argumenterar Fjärstedt för denna kyrkosyn?

Material, metod och teori

Materialet är begränsat till Fjärstedts herdabrev *Gottländsk kyrka i livets mitt: herdabrev till Visby stift* från 1991. En koncis definition av begreppet herdabrev är "[en] skrift som (nyutnämnd) biskop riktar till prästerna i sitt stift."⁸ Termen har använts i svensk språkdräkt sedan 1750-talet. De så

⁴ Brohed 2005, s. 276-278, 290-291.

⁵ Lundstedt 2006, s. 62-66.

⁶ Hansson 2014, s. 370.

⁷ Lundstedt 2006, s. 149, 183.

⁸ Nationalencyklopedins ordbok 2004, "Herdabrev" s. 623.

kallade Pastoralbrev i Nya testamentet tjänar som ”urbild” för alla senare herdabrev. I de tidiga kyrkorna använde biskoparna dessa herdabrev, eller cirkulärskrivelser, för att nå ut till präster och allmänhet med förordningar och förmaningar.⁹

Sedan 1800-talets början har biskoparna i Svenska kyrkan använt herdabreven som en möjlighet att sända en hälsning till prästerskapet i stiftet. Under århundradet ändrade herdabrevet karaktär och kom att rikta sig till en bredare allmänhet. Under 1900-talet kom herdabreven att få en större spridning utanför de traditionella kyrkliga adressaterna och blev dessutom standardiserade till sin utformning. Inledningen bestod oftast av en personlig hälsning och självbiografi, följt av en skiss över Svenska kyrkans rådande situation. Biskopen beskrev sedan hur denna situation skulle bemötas. Herdabreven kunde ibland framstå som pastoralteologiska avhandlingar. När vi närmar oss tiden för föreliggande studie har herdabrevsgenren genomgått ytterligare förändringar, inte minst beträffande omfånget, som kan variera stort, allt ifrån omfattande böcker till enklare broschyrer på någon eller några sidor. I de senare fallen kunde herdabreven distribueras som gruppkorsband till hushållen eller genom massmedia.¹⁰

Fjärstedts herdabrev, som kommer till användning i föreliggande studie, ansluter till den herdabrevsform som biskoparna tidigare under 1900-talet använt. Omfångsmässigt och innehållsligt ger den intrycket av att vara en pastoralteologisk miniavhandling.

Det finns anledning att vara kritisk till att endast använda Fjärstedts herdabrev för att däri finna hans ecklesiologi. Herdabrevet ger endast en i tid och form begränsad uppfattning om den ecklesiologi Fjärstedt gestaltat under hela sin ämbetsperiod i Visby stift.

Ecklesiologi utgör övergripande teori i uppsatsen. Ecklesiologi uppfattas här som den enskilde biskopens självförståelse och hur han genomför sin teologi. Herdabrevet ses här som ”sändarsida” där vi kan analysera hur herdabrevsförfattaren presenterar och motiverar sin teologi. Ecklesiologin fångar också upp hur teologin är konstruerad i herdabrevet. Teorin hjälper oss att få en konkret uppfattning om vilka teologiska tankar som lyfts fram upp i herdabrevet.¹¹

För att analysera ecklesiologin i Fjärstedts herdabrev kommer Avery Dulles *Models of the Church* att användas som verktyg. Arbetsgången blir här att närläsa Fjärstedts text och fastställa och precisera implicita och explicita ecklesiologiska motiv i herdabrevet utifrån Dulles modeller. Analysschemat, som mer ingående presenteras i kapitel 3, använder sig av fem modeller och bestäms kort på följande vis:

Kyrkan som institution framträder genom dess synliga strukturer, som en institution med ordnade, hierarkiskt uppbyggda gemenskapsformer. Kyrkan antar här ett myndighetsutseende med sina respektive ”myndighetspersoner”, det vill säga biskopar, präster och diakoner följt av lekfolket.

⁹ Pleijel 1972, s. 3.

¹⁰ Lundstedt 2006, s. 71-72.

¹¹ Bexell 2001, s. 7-12.

Kyrkan som mystisk gemenskap består enligt detta perspektiv av det osynliga band som sammanbinder människor genom Guds helige ande. Enheten är inte institutionell, utan personlig och andlig.

Kyrkan som sakrament framstår här som en andlig realitet sammanhållen av en historiskt given verklighet. Relationen till Gud blir enligt denna modell aldrig uteslutande någon enskild individuell andlig upplevelse, utan är alltid insatt i en relation mellan den enskilde och kyrkan.

Kyrkan som budbärare ordet framstår som den primärt viktigaste formen med vilket budskapet förs ut till folket som predikan och undervisning. Det är den mest lättigenkännliga modellen för protestanter genom betonande av ordet.

Kyrkan som tjänare öppnar för att kyrkans budskap angår hela mänskligheten och att världens situation inte uppfattas på olika sätt av dem som bekänner sig till kyrkans tro eller dem som inte gör det.¹²

Valet av Dulles analysverktyg motiveras av den tydlighet som finns hos respektive modell och att Dulles lämnar öppet för att det inte är statiska definitioner, utan begrepp som överbryggat varandra. När kyrkovetarna Sven-Erik Brodd och Gunnar Weman har diskuterat användande av modelltänkande vid analys av kyrkosyner, har dessa bland annat framhållit fördelen med Dulles analysmodeller. Det som då lyfts fram är att modellerna hos Dulles tydliggör den enskilda modellens huvudtanke och att de kompletterar varandra. Modellerna blir på det viset inte statiska, utan de lämnar öppet för att kyrkan till sitt väsen ytterst är ett mysterium.¹³ Även kyrkovetaren Marie Rosenius framhåller fördelarna med Dulles modellteorier. Hon menar att Dulles, som stod i romersk-katolsk tradition, bidrar med ett ecklesiologiskt perspektiv hämtade ur en bredare allmänkyrklig, ekumenisk, tradition¹⁴ Jag ansluter mig till dessa uppfattningar att Dulles teorier redan är väletablerad inom den ecklesiologiska forskningen i Sverige och därför kan sägas vara kända och tydliga analysinstrument för att synliggöra olika kyrkosyner. Det är dock angeläget att redan nu påpeka att analysmodellerna inte går att urskilja ”i sin rena form” ur de textmaterial som jag kommer att återropa i Fjärstedts herdabrev. I analysen kommer jag att använda Dulles begreppsapparat i mina resonemang.

Tidigare forskning

Forskningen i Sverige har det senaste dryga decenniet resulterat i ett antal avhandlingar med koncentrerat intresse kring svenskkyrkliga biskopars roll och hur deras kyrkosyn kommer till uttryck. I *Biskopsämbetet och demokratin. Biskopsrollens förändring i Svenska kyrkan under 1900-talets senare del. En kyrkorättslig undersökning* undersöker kyrkovetaren Göran Lundstedt biskoparnas förändrade roll i demokratiseringsprocessen. I kapitlet Biskoparnas herdabrev undersöks det som

¹² Dulles 2002, s. 26-38, 39-54, 55-67, 68-80, 81-94.

¹³ Brodd & Weman 2012, s. 54, 207-271.

¹⁴ Rosenius 2012, s. 78.

föreliggande uppsats har som uppgift att studera. Där konstateras att det inte finns någon tidigare genomgripande forskning rörande herdabrev. Herdabreven i Lundstedts undersökning omfattar perioden 1953-2000. Under rubriken Biskoparnas omvärldsanalys konstateras att många herdabrev generellt vill behandla det som biskoparna uppfattar som tidens utmaningar och kyrkans kris. Herdabrevsförfattarna följer liknande mönster för att bemöta och kommentera denna kris genom att först beskriva Svenska kyrkans tillstånd och sedan komma med åtgärdsförslag för att förändra detta. Väsentligt för föreliggande uppsats är att Lundstedt ser att Fjärstedts herdabrev lyfter fram det som rör dagsaktuella frågor och som enligt Fjärstedt bör bemötas med kyrkligt engagemang och även politiskt ställningstagande. Svenska kyrkan ska inte stå vid sidan om samhällsdebatten utan vara en aktiv del av övrigt samhällsliv. När Lundstedt citerar herdabrevet lyfter han fram det som Fjärstedt finner angeläget som en del av folkmissionen i Sverige. Ett "lärjungegörande" innebär ofrånkomligen en ändring av sinnet och kan leda till engagemang som får politiska konsekvenser. Det övergripande syftet hos de undersökta herdabrevsförfattarna är, enligt Lundstedt, att de vill föra dialog såväl med ämbetsbärare och lekfolk inom kyrkan, som med det omgivande samhället. Biskoparna kom under undersökningsperiodens fyrtiosju år genom sina respektive herdabrev att vidga sin roll som stiftschefer därigenom att de också vänder sig till det omgivande samhället och aktivt tar del i tidens samhällsdebatt. Det ligger utanför föreliggande uppsats huvudintresse, men det som ändå förtjänar att nämnas är att Biörn Fjärstedt stod som huvudförfattare till Biskopsbrevet *Rika och fattiga – Ett brev från Svenska kyrkans biskopar om rättfärdighet och moral i globalekonomi* som utkom 1993. Biskopsbrevet kan ses som ett exempel på det samlade biskopskollegiets samhällsengagemang och kom också att väcka livlig debatt i media och hos representanter för företagare. Lundstedts resultat visar att biskoparna framhåller vikten av samhällsengagemang och att detta engagemang ökar under loppet av undersökningsperioden med bland annat ställningstagande i aktuella frågor. Dessutom ser Lundstedt att biskoparna i sina herdabrev alltmer kom att inrikta sig på frågor som rör framtiden, där även internationella frågor lyfts upp. Det som däremot inte behandlas i herdabreven, enligt Lundstedt, är frågor som rör demokratibegreppet i stort eller en fördjupad diskussion om den inomkyrkliga demokratin.¹⁵

Kyrkohistorikern Klas Hansson analyserar ärkebiskoparnas ämbetsroll i *Svenska kyrkans primas. Ärkebiskopsämbetet i förändring 1914-1990*. Hans syfte är att undersöka den förändring av ämbetsrollen som skett under analysperioden. Hansson använder sig av Antony Giddens strukturteori, som innebär att ärkebiskoparna ses som aktörer på olika arenor. Hansson menar att herdabreven utgjorde en viktig och framträdande arena då dessa fungerade som viktiga redskap

¹⁵ Lundstedt 2006, s. 71, 78-79, 86-87, 92-95, 152-153.

för att utforma ärkebiskopsämbetet.. Av de sju undersökta ärkebiskoparna är det endast Nathan Söderblom, Erling Eidem och Yngve Brilioth som skrev ett herdabrev i samband med tillträdet som ärkebiskop, men de övriga ärkebiskoparna hade tidigare skrivit herdabrev till sina respektive stift i samband med tillträde som biskop där. Hanssons resultat av de undersökta herdabreven är att herdabrevens innehåll och tematik under de sjuttiosex år som undersökningen omfattar, varierar starkt. Frågor som lyfts fram i herdabreven handlar om alltifrån kyrkans generella samhällsansvar, kyrkans uppgift som förmedlare av fred, betoning av ämbetsbärarnas personliga ödmjukhet, kyrka-stat-problematiken, ekumenik, inre mission, diakoni och bekännelsefrågor. Men även frågor som berör församlingssyn, gudstjänst och biskopens roll som pastor pastorum behandlas i herdabreven. Hanssons resultat visar också att herdabreven ibland varit arenor för ärkebiskopens internationella ambitioner, men ibland också varit arena för att mana till försiktighet i moralfrågor eller kvinnoprästambetsfrågan. Herdabreven har ändvänts både för att expandera och konsolidera ärkebiskopensämbetet roll.¹⁶

Även annan fackteologisk litteratur har behandlat herdabrev, men utifrån ett stiftsregionalt perspektiv. Kyrkohistorikern Hilding Pleijel belyser i *Småländska herdabrev Från Petrus Jonae till Yngve Brilioth*, ett antal biskopars herdabrev från 1590-tal till 1938. Pleijel konstaterar att man i den långa räckvidden herdabrev, kan se "[...] hur det lutherska arvet städse bevarats, om också i skilda former och med skiftande uttryckssätt".¹⁷

Mer intressant för föreliggande studie är kyrkovetaren Jan-Olof Aggedals artikel i "Lunds stifts biskopar under 1900-talet och deras syn på samhället speglat genom herdabreven". Det som framgår av Aggedals redovisning av de åtta aktuella biskoparnas herdabrev är hur respektive biskop förhåller sig till sin samtid. Det skickelsedigra århundradet, som gått från jordbrukssamhälle till informationssamhälle, innebar också demokratins framväxt och kvinnans fulla medborgerliga rättighet. Dessutom kom de bägge världskrigen att prägla mentaliteten i landet. Aggedals översikt bidrar med en kontextuell tolkning av hur biskoparna i sina herdabrev ser på sin och kyrkans uppgift i förhållande till den samhällsutvecklingen.¹⁸

Historikern Ulrika Lagerlöf Nilssons avhandling *Med lust och bävan. Vägen till biskopsstolen inom Svenska kyrkan under 1900-talet*, ger en tolkning av herdabreven som källa till hur biskoparna sett på sin roll som biskopar. Hon finner att herdabreven till sin genre i mångt och mycket följer en viss stilistisk genreligik, framförallt då biskoparna argumenterar för sin ämbetsroll. Lagerlöf Nilssons genomgång av herdabreven är en del i ett forskningsprojekt som rör makteliter, där biskoparna ingår som en väsentlig grupp i samhällets toppskikt.¹⁹

¹⁶ Hansson 2014, s. 67-68, 125-128, 182-187, 228-230, 273-276, 314-316, 365-366, 428-432.

¹⁷ Pleijel 1972, s. 29.

¹⁸ Aggedal 2006.

¹⁹ Lagerlöf Nilsson 2010.

Sammanfattningsvis föreligger det alltså ett flertal undersökningar där enskilda eller ett flertal biskopar står i centrum och där herdabrev utgör en viktig källgrupp. Den undersökning som har herdabrev som en väsentlig källgrupp genomförs ur ett kyrkorättsligt perspektiv och ställer biskoparna i relation till den där övergripande frågeställningen om deras förhållande till demokratin. I den kyrkohistoriska undersökningen där herdabrevet från enskilda biskopar utgör huvudkällor analyseras herdabreven ur ett arena-perspektiv. Vi kan alltså konstatera att trots att ett flertal herdabrev har analyseras i ett antal undersökningar, har inte fokus legat på den ecklesiologi som går att utläsa i dessa. Jag vill i denna undersökning komplettera kunskapen på detta område genom att ur ett ecklesiologiskt perspektiv analysera ett enskilt herdabrev.

Disposition

Dispositionen är upplagd enligt följande. I kapitel 2 ger jag en kort översikt över Fjärstedts teologiska och religiösa utvecklingsgång. Uppgiften där är inte att ge ett bidrag till Biörn Fjärstedts personhistoria eller att teckna ett andligt porträtt, utan endast översiktligt redogöra för Fjärstedts utbildnings- och yrkeserfarenheter. Jag ger också kort stilmässig karaktärsbestämning av herdabrevet.

Kapitel 3 utgör uppsatsens huvuddel och upptas av analys av Fjärstedts herdabrev *Gotländsk kyrka i livets mitt: herdabrev till Visby stift*. Utifrån Dulles fem modeller kompletterar jag hans modellbenämningar med mitt analysresultat. I kapitlets slutdel redovisas resultat och sammanfattning där frågeställningarna besvaras.

KAPITEL 2 Biskop Biörn Fjärstedt – en presentation

Norrköping – Lund – Visby – ett teologiskt curriculum vitae

I den festskrift som gav ut i samband med Biörn Fjärstedts 80-årsdag 2016 finns en längre artikel om festföremålet betitlad ”Ut impleam verbum Dei. En intervju om livet.” I intervjun framgår att Fjärstedt är uppvuxen i ett hem där kyrka och tro betraktades som något som hörde till det förgångna, även om det fanns respekt för trostraditionen. Skolgång i hemstaden Norrköping innebar bland annat läsning av ”bibliskan [den bibliska historien] och lutherskan [katekesen].” I de övre tonåren, berättar Fjärstedt, att han ”slogs av tanken, att den kristna tron är sann”. När han senare sökte andlig och teologisk litteratur, mötte han Artur Adells prästmötesavhandling *I Guds rika hus*, där Adells liturgiska kyrkoupfattning särskilt kom att ge intryck. Fjärstedt anger i intervjun att Gunnar Rosendals *Minnenas boningar på min vindlande väg till glädjen*, också satte tidiga spår.²⁰

När Fjärstedt sökte sig till Lund 1958 och teologiska studier där, bodde han på Laurentiustiftelsen, som präglades av högkyrkligheten och därigenom av den kritik av det regeringsbeslut som öppnat prästämbetet för kvinnor. Deltagande i kyrkans tideböner kom att bli en daglig rutin, där framförallt Psaltarläsningen satte förblivande spår bönelivet. De lärare som särskilt gjorde intryck vid teologiska fakulteten var Ragnar Bring (1895-1988), professor i systematisk teologi, Sven Kjöllström (1901-1981), professor i praktisk teologi och Gustav Wingren (1919-2000), professor i systematisk teologi. Fjärstedt återberättar att det med Wingren ibland uppstod livliga diskussioner bland annat om begreppet folkkyrkotanken, där seminaristen och professorn intog skilda uppfattningar.

Valet att låta sig prästvigas för Visby stift berodde i hög grad på att dåvarande biskopen där, Olof Herrlin, var högkyrkligt orienterad. Herrlins prästmötesavhandling för ärkestiftet *Liturgiska perspektiv* från 1960 bär vittne om det, enligt Fjärstedt. Herrlin hade också bland annat varit med om att bygga upp Laurentiustiftelsen. Prästvigningen 20 maj 1962,²¹ innebar inte att Fjärstedt stannade för tjänstgöring i stiftet. Istället fortsatte han med licentiatstudier i Lund och disputerade i Nya testamentets exegetik i Uppsala 1974. Tiden i Lund innebar också att Fjärstedt tillsammans med bland andra Hans Cavallin tog initiativet till bildandet av Förbundet för kristen enhet (FKE) 1965, vars syfte är att söka vägar för den enhet som gått förlorad mellan de olika kyrkotraditionerna.

Efter ett antal år som forskare och lärare i Lund, tillträdde Fjärstedt uppdraget som lärare vid Tamilnadu Theological College i Madurai (Sydindien). Uppgiften var bland annat att utbilda blivande präster i Nya Testamentets exegetik. Som undervisande lärare kom han dessutom att

²⁰ Detta och följande: Tronêt 2016, s. 25-56.

²¹ *De hundra kyrkornas ö 1962*, s. 170. Se även Cavallin 2016, s. 73.

celebrera mässan regelbundet och fann att liturgin har förmågan att hålla samman olika trostraditioner. Liturgin har också en viktig uppgift för att pånyttföda tron, enligt Fjärstedt.

Efter åren i Indien tillträdde Fjärstedt 1976 uppdraget som studie- och utrikessekreterare inom Svenska kyrkans mission (SKM). När Tore Furberg blev biskop i Visby stift 1980, efterträdde Fjärstedt honom som missionsdirektor. Som sådan missionsdirektor kom han bland annat i kontakt med befrielsesteologin i Latinamerika och fick sätta sig in vad den innebär. Han fick också anledning att inom SKM bemästra den konfrontation som uppstått genom den omorganisation och politisering av verksamheten som hotade, enligt Fjärstedt.

Fjärstedt framhåller att han "[...] kände en sorts biskopskallelse." Dock förstod han att han inte skulle bli aktuell för utnämning om han inte accepterade att prästviga kvinnor. Emellertid fann han att det går att argumentera för kvinnor i presbyteriet, trots att det strider mot apostolisk ordning. När biskopsval ägde rum i Visby stift hösten 1990 kom Fjärstedt i tredje förslagsrum.²² Regeringen utnämnde honom till biskop i Visby stift och meddelade fullmakt i januari 1991.²³ Han biskopsvigdes i Uppsala domkyrka den 13 oktober samma år tillsammans med Lars Eckerdal och Jan Arvid Hellström av ärkebiskop Bertil Werkström.²⁴

Herdabrevet – en teologisk programförklaring

I samband med tillträdet som biskop presenterade Biörn Fjärstedt *Gotländsk kyrka i livets mitt: herdabrev till Visbys stift*. Biskopsvapnet, som pryder herdabrevets omslag, består av en kråkla och en mitra. Vapnet består av två fält, där det högra fältet utgörs av stiftsvapnets lamm med fana och det vänstra fältet består av ett gotländskt gårdskors. Vapnet omges också som traditionellt för biskopsvapen av en stola. Dessutom läser vi på ett devisband biskopens ledord *Ut impleam verbum dei* (Att jag må fullgöra Guds ord).

I bilagan till denna uppsats visas innehållsförteckningen i sin helhet i det 140-sidiga herdabrevet. De latinska rubrikerna i herdabrevets nio (I-IX) kapitel driver den argumentationslinje som analyseras närmare i kapitel 3.

Fjärstedt ville dra nytta av den allmänreligiösa känslan hos folk för de medeltida sockenkyrkorna på Gotland och på det viset motivera ett regelbundet gudstjänstfirande i Svenska kyrkan.²⁵ En senare kommentar till sitt herdabrev möter vi i en intervju inför hans avgång som biskop 2003. Han intar där en mer modest hållning till sin programförklaring. Han säger att den

²² Lagerlöf Nilsson 2010, s. 291.

²³ Civil- och Inrikesdepartementet Huvudarkivet 1983-1996. Serie E 1 Regeringsakter, underserie A, volym 692 beslutsdatum 1991-01-24, ärende nr 17, d-nr C91/53/KY.

²⁴ Ärkebiskopsämbetes arkiv 1985-1999, Diarium över ärkebiskopens tjänsteförrättningar C1:1 (1958-1994). 1991-10-13.

²⁵ Tronêt 2016, s. 43.

strategi och tydliga inriktning som han ville visa i sitt herdabrev inte kan ändra på sedan länge ingångna vanor, speciellt inte där ”tusenåriga system” [råder och] kyrkan var först på plats”.²⁶

Innan jag övergår till analysen vill jag kort redogöra för några allmänna stilistiska iakttagelser i Fjärstedts herdabrevet. Vid en översiktlig läsning framgår det att Fjärstedt har en didaktisk hållning som delvis bärs av ett refererande, objektivt språk, delvis av ett estetiskt och gestaltande, inlevelsefullt och känslöengagerat språk, som ibland blir personligt. Vilja till samhällsengagemang och kyrklig praktik präglar hans ambition i herdabrevet. Konkreta exempel från gotländsk historia och samtid utgör viktiga delar i berättelsens händelseutveckling. De medeltida kyrkobyggnadernas symbolik och sociologiska roll upptar delar av Fjärstedt reflektion. Strukturen är tematiskt uppbyggt och driver systematiskt ett händelseförlopp signalerat med de nio (I-IX) kapitlens latinska rubriker hämtade och delvis parafraaserade från Bibeln, se bilaga.

²⁶Ahlby, M. 2003, https://www.youtube.com/watch?v=rtYBCjqpu_Q (34:00 minuter in i programmet).

KAPITEL 3 Att rekonstruera kyrka. Analys av Biörn Fjärstedts herdabrev

I det följande ska jag analysera Biörn Fjärstedts herdabrev och däri eftersöka hans ecklesiologi. Avery Dulles fem modelldefinitioner kommer presenteras inledningsvis. Därefter följer en diskussion om vad som är representativt hos Fjärstedt och hur han ger för uttryck respektive modell. Vi kommer också se varför han argumenterar för sitt förhållningssätt. På så sätt följs Dulles struktur parallellt med diskussionen, men som tidigare konstaterats, är det en väsentlig utgångspunkt hos Dulles, att vi samtidigt måste vara uppmärksamma på varierande modeller, eftersom kyrkan till sitt egentliga väsen är mysterium. Det existerar inga renodlade modeller utan modellerna ska endast ses som användbara analysverktyg.²⁷

Rekonstruktion av kyrkan är ett bärande tema genom hela herdabrevet. Det anges till och med hos Fjärstedt att denna rekonstruktion är brådskande. Det finns anledning att inledningsvis peka på hur Fjärstedt använder detta begrepp, även om vi också i det följande kommer att möta begreppet med ytterligare betydelser. Enligt Fjärstedt har varje tid möjlighet till förnyelse av de bärande elementen i kyrkans budskap. Att Svenska kyrkan behöver rekonstruera sin gudsrikesvision är tydligt. Fjärstedts tidigare uppgift som missionsdirektor hade fört honom till ett besök hos den Oberoende kyrkan på Filippinerna. I herdabrevet får erfarenheter därifrån tjäna som exempel på en kyrka som bestämt sig för rekonstruktion.²⁸

I vilka avseenden ska kyrkan rekonstrueras? Den Oberoende kyrkan tillämpande i sitt bibelbruk bland annat exempel från profeten Nehemja. Han kallas ett föredöme och en rekonstruktör som förfärad av situationen i Jerusalem upprättar ett program för hur stadens murar skulle återuppbyggas. Snedfördelning av resurser drev också Nehemja till initiativ av en social rekonstruktion, där ockerräntor förbjöds och skulder avskrevs. Dock återstod den viktigaste och långsiktiga rekonstruktionen, den som handlar om folkets framtid och en gemensam livsvision.²⁹

Rekonstruktion för den Oberoende kyrkan kom, med inspiration från Nehemja (Neh. 1-7), att betyda att teologin fick en ny inriktning. Kyrkan återupprättade den apostoliska vigningsföljden, gudstjänstordningar sökte liturgiska förebilder från de stora kyrkotraditionerna och prästämbetet stärktes genom bättre utbildning. Utöver detta stod kyrkan också inför stora behov av nya kyrkolokaler och prästbostäder. Det yttersta syftet med rekonstruktionsprogrammet var att man ville återupprätta kyrkans evangelisation och mission bland folken. Fjärstedt menar att Nehemjas bok och den Oberoende kyrkans på Filippinerna tillämpning av profetiorna in i vår tid, mycket väl kan fungera som inspiration för kyrkans rekonstruktion på Gotland: ”Nehemjas bok blir helig

²⁷ Dulles 2002, s. 2.

²⁸ Fjärstedt 1991, s. 18-19, 26, 47.

²⁹ Fjärstedt 1991, s. 20-21, 33.

skrift också för vår tid och helig skrift för kyrkan på Gotland, 'inspirerad av Gud och till nytta när man undervisar, vederlägger, vägleder och fostrar till ett rättfärdigt liv'" (2. Tim. 3:16).³⁰

Genom att följa Dulles analysmodeller ska vi se hur Fjärstedt menar kyrkan på Gotland kan rekonstrueras och återupprätta evangelisation och mission. Vi kan då också se hans argument varför kyrkan ska göra det.

Kyrkan som institution – en yttre koinonia

Dulles menar att kyrkans närvaro i samhället synliggörs på ett flertal sätt. Vi möter en definition av kyrkan som är helt beroende av sina yttre synliga strukturer. Kyrkan visar sig som påtaglig och synlig institution globalt, nationellt och lokalt. Genom att förklara hur kyrkan organiserar sin verksamhet får vi en uttrycklig uppfattning om kyrkans hierarki bland sina ämbetsbärare och bland lekfolket. Kyrkans befogenheter i samhället legitimerar dess närvaro. Till sådana rättigheter hör att förrätta välsignelse- och vigningshandlingar. De administrativa, styrande funktionerna bedriver kyrkan på liknande sätt som övriga samhällsmyndigheter och ibland på uppdrag av eller i samarbete med övriga samhället. Historiskt har kyrkan producerat nedskrivna bekännelser och föreskrivna gudstjänstformer som till sin karaktär påminner om övriga sekulära förvaltnings- och myndighetsdokument. Kyrkans kontinuerliga verksamhet visar på vilket sätt den fullgör sitt uppdrag och identifierar hur kyrkan på ett institutionellt vis framträder i samhället. Det är kyrkans yttre signalement.³¹

Vi ska härnäst se vad som är representativt hos Fjärstedt när han reflekterar över kyrkan som institution, som synlig yttre struktur. Svenska kyrkan på Gotland har ett behov av rekonstruktion, skriver han. Herdabrevet skrivs när det Kalla kriget anses avslutat och Europas tidigare gränser förflyttats genom Sovjetunionens fall. Sverige har också precis ansökt om medlemskap i Europiska unionen. Resultatet är bland annat att andliga mönster blivit uppbrutna och en väsentlig livsdimension gått förlorad. Situationen vi står inför avslöjar de gamla samhällsmodellernas bräcklighet.

Den genomgående huvudtanken för samtliga [...] samhällsmodeller som inte grundar sina värderingar djupare än det som mänskliga tankar leder fram till och i det som mänskliga resurser förmår skapa blir orättvisa, osanna och ovärdiga".³²

Evangelisation och mission bör stå i fokus när kyrkan ska rekonstruera sitt egentliga budskap. Religionen kan på nytt spela en huvudroll genom att erbjuda människor en "sammanhållen spiritualitet". Den nicenska trosbekännelsens slutord bär på hoppet och visionen om öppenhet

³⁰ Fjärstedt 1991, s. 22-25.

³¹ Dulles 2002, s. 27-30.

³² Fjärstedt 1991, 43.

för framtidens inbrytningar i vår verklighet, skriver Fjärstedt.³³ Det bildar ett *credo* och blir en konfessionell programförklaring i hela herdabrevet

Organisationen ställs i centrum för rekonstruktionsarbetet på ett flertal sätt. Relationen mellan kyrkan som institution och folket i allmänhet påstås vara skev. Fjärstedt frågar sig om Svenska kyrkan bär på en vision som är tillräckligt attraktiv för att folk ska se kyrkans budskap som svar på livsavgörande frågor. Har Svenska kyrkan, som bärare av en vision, ett tydligt centrum i Gudsmysteriet även i sitt institutionella uttryck? Även om Fjärstedt väjer för begreppen organisation och institution när han skriver om Svenska kyrkans rekonstruktionsarbete, är det tydligt att han med det nytestamentliga begreppet *koinonia* (gemenskap, delaktighet) avser också kyrkans yttre verksamhetsformer, dess institutionella och organisatoriska form. Han erkänner att det finns fungerande gemenskaper inom kyrkan, framförallt på landsbygden, men undrar samtidigt om det i storstäder och större samhällen drar till sig folk. Om rekonstruktioner av koinonian ska lyckas måste först och främst presbyteriet, diakonatet och de ledande kyrkoarbetarna fungera som gemenskap. Koinonian måste fungera framförallt hos dem som bär upp gudstjänsten som en förebild för den övriga församlingen. Att lyckas få en fungerande koinonia bygger på att det finns en tydlig vision som skiljer sig från andra verksamhetsformer och som svarar mot människors livsavgörande angelägenheter.³⁴

Koinonia, som också hos Fjärstedt får heta ”kristusförankrad solidaritet”, kan ta sig flera uttryck. Kapitel II:s rubrik, *et vocaberis aedificator saepium* (Jes. 58:12) syftar på de människor som hört kallelsen om att de uråldriga ruinerna skall återuppbyggas. De som hört denna kallelse är de som är huvudansvariga för kyrkans institutionella återuppbyggnad. Konkreta exempel på detta är när kyrkan ger uttryck för en ”gemenskapens ekologi” i samband med när flyktingar söker sig till kyrkor och blir mottagna där. Också familj och äktenskap betraktar Fjärstedt som grunden för ett tryggt och stabilt samhälle, men Svenska kyrkans företrädare har inte på ett förebildligt sätt kunnat stå emot det övriga samhällets nedbrytande krafter, där skilsmässor och separationer utgör ett stort hot. Rekonstruktionen gäller också där, speciellt i ”de egna leden”. Fjärstedt är mycket explicit i sina krav på att det han kallar ”familjeekologi” ska fungera bland de ämbetsvigda personerna, krav som kräver beslutsamhet, uppoffringar och förebildliga initiativ.³⁵

Det hierarkiska och ämbetscentrade draget ger sig till känna genom Fjärstedts återkommande sätt att benämna kyrkans medarbetare. Följdordningen präst - diakon - och andra kyrkoarbetare, är inte bara en uppräkningslista av de ansvariga för gudstjänsten, utan bildar även ett klart syfte. Präster och diakoner, de som ställt sina liv i trons tjänst, är huvudansvariga för evangelisation och mission på det lokala planet.³⁶

³³ Fjärstedt 1991, s. 11-15, 97.

³⁴ Fjärstedt 1991, s. 26-35.

³⁵ Fjärstedt 1991, s. 36-39.

³⁶ Fjärstedt, s. 89.

När vi nu sett att den institutionella och organisatoriska kyrkan benämns koinonia hos Fjärstedt, hur kommer då denna yttre koinonia till användning i rekonstruktionsarbetet av Svenska kyrkan? Rekonstruktionsarbetet måste grunda sig på att ”marginalens människor” får vara med när kyrka på nytt byggs. De utgör de verkliga resurserna för att vi ska förstå att kyrkans yttre koinonia inte är en verksamhet med de svaga som objekt, utan den har tills sitt yttersta syfte att peka på mysteriet. Den yttre koinonias svaghet är att man lätt försummar alla övriga människor som är döpta, men som inte engagerar sig i kyrkans traditionella verksamhet. I sakramental mening tillhör också dessa kyrkan – Kristi kropp i världen. Behovet att rekonstruera Svenska kyrkan till att bli en aktiv del i samhällslivet och att ta ansvar för att förmedla att föra ut de kristna trossanningarna är det centrala.³⁷

Sammanfattar vi Fjärstedts hittills redovisade ekklesiologi när han i sitt herdabrev resonerar kring kyrkan som institution, kan vi alltså konstatera att Fjärstedt använder sig av det nytestamentliga begreppet koinonia. De som främst synliggör denna koinonia är kyrkans präster och diakoner. Men Fjärstedt är också tydlig med att framhålla dem som han kallar marginalens människor. Eftersom Fjärstedt även ur ett sakramentalt perspektiv inkluderar alla döpta människor omfattar även dessa koinonien, det vill säga den synliga yttre koinonien. Dulles modell omvandlas alltså hos Fjärstedt och blir ett teologiskt begrepp. I det följande ska vi se hur Fjärstedt ytterligare leder in sitt ekklesiologi i en sakramental riktning. Hur ser Fjärstedts resonemang ut när han beskriver kyrkan som mystiskt gemenskap, hur följer han upp koinoniabegreppet där?

Kyrkan som mystisk gemenskap – koinonians insida

Kyrkan som mystisk gemenskap definieras enligt Dulles av att kyrkan utgör det osynliga band som sammanbinder människor genom Guds helige ande. Enheten är inte institutionell och organisatorisk, utan individuell och andlig. Det kollektiv som bildas är därför inte det organiserade medlemskapet i Svenska kyrkan, utan osynligt, buret av helig ande. Yttre symboler, såsom trosbekännelserna och sakrala gemensamhetsformer ses som en frukt av den helige andes gåvor. Målet är en andlig och övernaturlig delaktighet i Kristus. Gud helige ande är vägledande för kyrkan som mystisk gemenskap. Kyrkan i kyrkans mystiska karaktär är den dynamik som de troende upplever i sin mystiska gemenskap, medan dess risk ligger i att samhället ”utanför” betraktas som främmande. Objektiv, teologisk reflektion kommer enligt denna modell i skymundan, enligt Dulles.³⁸

När Fjärstedt inledningsvis i sitt herdabrev reflekterar kring en av kyrkans uppgifter sker det i kapitlet med rubriken *Signa temporum scire* (Se tidens tecken). Kapitlet för läsaren in i den bibliska tankevärld som tillsammans med samtiden är utgångspunkt för kyrkans tolkning av sitt ärende

³⁷ Fjärstedt 1991, s. 23-26, 115, 123, 125.

³⁸ Dulles 2002, s. 38-52.

bland folket. Utan den ledning som bara Guds ande kan ge, blir det inte någon rekonstruktion av kyrkan. Det gammaltestamentliga begreppet *olam ha bab* (hebr. den kommande världen) och de paulinska begreppen Guds rike, Frälsningens tid eller Den kommande tidsåldern, kopplas samman med kyrkans nicenska trosbekännelse: ”förväntar de dödas uppståndelse och den tillkommande världens liv”.³⁹ Genom hela herdabrevet finns återkommande exempel på den tillkommande världens liv eller löftet om *olam ha bab*, ofta med tillägget att det kristna sårmärket är hopp.⁴⁰ Det är det eskatologiska anslag som genom hoppet drar framtiden till världen redan idag. Det bildar en röd tråd genom herdabrevet. Sanningens källa finns att söka där:

Ingen vet när *olam ha bab* börjar, men det är [kyrkans] kallelse att vara beredd att emot den när den närmar sig.⁴¹

Fjärstedt betonar att mässans centrala del påminner gång på gång de troende om detta, då celebranten läser orden ”[...] i den helige andes enhet all ära och härlighet från evighet till evighet”. Det är i den helige ande som kyrkans helhetsvision har sin yttersta grund. Det är framförallt i gemensam tro på den helige ande som kyrkans koinonia har sitt egentliga hjärta. Koinonians kärna består av ett mystiskt, osynligt kollektiv, intimt förbundet av helig andes närvaro. Kyrkans egentliga rekonstruktion grundar sig helt och hållet på detta osynliga kollektiv.⁴²

Kyrkans uppgift är att vara en hemlighet, ett mysterium och inte en institution. Fjärstedt är medveten om att kyrkan som institution, som yttre koinonia, inte fullt ut är koinonia. I kapitel IV låter han inskriptionen på altaruppsatsens understycke i Östergarns kyrka bli utgångspunkt för det mystiska förhållande de troende har till Kristus. Citatet ur Johannesevangeliet $\kappa\alpha\iota\ \tau\omicron\upsilon\ \epsilon\mu\ \epsilon\lambda\theta\epsilon\iota\ \epsilon\kappa\ \tau\eta\varsigma\ \gamma\eta\varsigma,\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\varsigma\ \epsilon\lambda\kappa\upsilon\sigma\omega\ \pi\rho\varsigma\ \epsilon\mu\alpha\upsilon\tau\acute{\omicron}\nu$ (om och när jag blir upphöjd från jorden skall jag dra alla till mig, Joh. 12:32), är budskap för den egentliga, inre koinonian i den lokala församlingen i Östergarn och i alla övriga Gotlandsförsamlingar. Men kyrkan saknar geografiska gränser och gäller hela världen. Kristen tro betyder också att döden inte heller utgör en gräns, den döpta förblir namngiven och känd i evighet inför Gud. Johannesorden står också framför prästen då denne lyfter bröd och vin i nattvardsmässans epikles och binder på det viset samman kyrkans liturgiska handlingar idag med judisk liturgi där bröd och vin höjs i tacksägelse inför Gud. Kyrkans särtecken är dess gränslöshet.⁴³

Finns det en gudslängtan bland folket nu för tiden, finns mysteriet tydligt markerat i kyrkan, frågar sig Fjärstedt. I nuet lever de troende längs den båge som uppståndelsens seger över ondska och synd skänkt människan och fullkomningen i Guds rike. Kyrkan har sin grund i en hemlighet,

³⁹ Fjärstedt 1991, s 13-15.

⁴⁰ Fjärstedt 1991, s. 16-18, 47, 59, 61, 63, 72-74, 110, 122, 138, 140.

⁴¹ Fjärstedt 1991, s. 16.

⁴² Fjärstedt 1991, s. 30-31, 47, 55, 77.

⁴³ Fjärstedt 1991. s. 68, 72, 76.

gudslängtan, ett mysterium som måste upprättas. Kyrkan ska "[...] ha sina rötter nära sanningens, gemenskapens och rättfärdighetens källsprång". Kyrkans inre koinonia är alltså något annat än vilken annan gemenskap som helst. De tio budordens första tre bud, som handlar om relationer till Gud, ska balanseras av de övriga budord som handlar om hur människan ska förhålla sig till sin nästa. Den inre koinonian grundar sig i att bägge dessa perspektiv hålls samman. På det viset blir den kristna kyrkotanken en verklig koinonia som har sin grund i Guds försoning med världen.⁴⁴

Symboler har en bärande uppgift att närvarogöra Gud. Genom etymologin påminner Fjärstedt läsaren om att grekiskans *ymballein* bland annat betyder sammanfoga eller hålla ihop. Fler aspekter komma från olika håll binds samman till ett. Det som ordrikedom inte kan förmå att förklara och helt ut göra begripligt, blir begripligt genom symboler. Symbolens motsats, *diaballein*, omöjliggör helhetsförståelse och kastar-i-kring det som ska vara meningsbärande. Att rekonstruera gudsnärvaron är symbolens uppgift. Symboler i ord och handlingar har en överlägsen förmåga att visa på mittpunkten i gudstron men även i kyrkorummets glasmålningar, heliga bilder och trosföremål. Innebörden i dess symbolik måste på nytt förklaras för att kyrkan ska bli den trons mittpunkt som det finns så goda förutsättningar för, framförallt på en ö med så många medeltida kyrkor.⁴⁵

Sammantaget har vi sett att Fjärstedt alltså här fördjupar sitt koinoniabegrepp ytterligare. Kyrkan som mystisk gemenskap blir hos honom den inre koinonians hemlighetsfulla djupdimension som för de troende intimt samman med gudsmysteriet. Det är en vertikal och individuell relation till Gud som står i centrum. Kristus är den som ska dra de troende till sig i en mystisk gemenskap. Symbolburna handlingar och ord kommer till oumbärlig hjälp för att rekonstruera Svenska kyrkan. Men för att Svenska kyrkans rekonstruktion ska fullgöras räcker det inte med en andeburen gemenskap. Kyrkan som mystisk gemenskap eller som yttre koinonia kan inte enskilt rekonstruera kyrkan. Hur kommer Fjärstedts ecklesiologi kunna hålla samman ett rekonstruktionsarbete av kyrkan? Med mitt analysverktyg kommer jag i det följande komplettera dessa två modeller och börjar med att undersöka vad Fjärstedt menar med Kyrkan som sakrament.

Kyrkan som sakrament – sacramentum mundi

Enligt Dulles framstår kyrkan som sakrament som en andlig realitet sammanhållen av en historiskt given verklighet. Relationen till Gud blir enligt denna modell aldrig uteslutande någon enskild individuell andlig upplevelse, utan är alltid insatt i en relation mellan den enskilde och kyrkan. Synligt och påtagligt manifesteras denna relation i kyrkans sakrament, i nattvarden och dopet. Människa och kyrka ingår alltså i en dynamisk dialog oberoende av individuella känslor.

⁴⁴ Fjärstedt 1991, s. 30, 35, 39.

⁴⁵ Fjärstedt 1991, s. 28, 62-63.

Människan lever inte isolerat och kan inte själv utföra sakramentala handlingar utan kyrkans medverkan. Nåden blir synlig. Den enskilde och kyrkan binds intimt samman med varandra genom kyrkans sakramentala handlingar, enligt Dulles. Han påpekar att stödet för denna modell saknas i Skriften och i den tidiga kyrkan. Bland protestantiska kyrkor saknar modellen dessutom enhetligt stöd.⁴⁶

Vi har ovan sett att Fjärstedt anser att evangelisation och mission är centralt i arbetet med kyrkans rekonstruktion. Men vad är det som ytterst motiverar dessa uppgifter? Fjärstedt framhåller att det finns två brännpunkter som måste prioriteras, där den ena brännpunkten är gudstjänsten. Grunden för detta är att religion är något man gör. I gudstjänsten samlas folken för att gemensamt visa sin tro på herren Jesus Kristus. I gudstjänsten ser, hör och smakar man det som kommer till uttryck i nattvarens sakrament. Det är den synliga kyrkans folk som möter den osynliga kyrkan i sakramentet. Grekiskans *kyriake*, de Herren tillhöriga, visar sig där konkret.⁴⁷

Nattvarden intar en dominerande roll i Fjärstedts kyrkosyn. I den intervju som jag delvis refererar i kapitel 2, säger han sig vara övertygad om att ecklesiologin måste ha sitt centrum i nattvarden och att all annan kyrklig verksamhet bör utgå från den punkten:

En huvudtanke var förstås att ecklesiologin, kyrkoförståelsen, måste utgå från den övre salen, platsen där nattvarden instiftades. Jag tror inte på föreningskyrkan och än mindre på estradkyrkan. Men jag tror att mässan är det kitt som håller samman kyrkan som varande Kristi kropp i världen.⁴⁸

Hur kommer denna sakramentalt hållna kyrkosyn till uttryck i herdabrevet och vilka ytterligare argument för denna syn finner vi? Nattvarden är det kristnas grundsymbol. Det är med Fjärstedts ord den *core business* som kyrkan aldrig kan förhandla bort och det är där all kyrklig rekonstruktion alltid kommer att ha sin mittpunkt. En kyrkogemenskap som inte har den sakramentala grunden kan aldrig hålla i längden, även om den företar nog så viktiga aktiviteter bland människor i övrigt. ”Mjukvaran”, som Fjärstedt kallar övrig kyrklig verksamhet, är helt beroende av att man firar den sakramentala måltiden till åminnelse av Kristus i brödets och vinets gestalt.⁴⁹

Inom de protestantiska kyrkorna har mässan varit utsatt för konkurrens, då trosutläggningen främst skulle ske genom Ordet, psalmen och bönen. Fjärstedt vänder sig mot en sådan syn och menar att religion till syvende og sidst är det man gör. Erfarenhet från historien visar att den kyrkosplittring som skett inom de reformatiska kyrkorna ofta haft sin grund i försökt till läromässiga utläggningar vad som är trons grund och där Ordet stått i centrum. Hörandet och

⁴⁶ Dulles 2002, s. 55-67.

⁴⁷ Fjärstedt 1991, s. 80, 90, 93, 101, 112, 129.

⁴⁸ Tronêt 2016, s. 42-43.

⁴⁹ Fjärstedt 1991, s. 44, 62, 77-79.

seendet kan dock inte i längden hålla samman kyrkan. Mittpunkten är firandet av åminnelsen av Jesu död och uppståndelse i mässan.⁵⁰

Fjärstedt påminner om att söndagens mässa har fungerat som mittpunkt i över tvåtusen år och de kristna är ålagda enligt Kristi testamente att fira den sakramentala måltiden. Gudsmysteriets hela hemlighet finns där och kan inte konkurreras ut av något annat. Rekonstruktionen av Svenska kyrkan måste ha sin grund i ett handlingsprogram som har nattvarden eller eukaristin som mittpunkt, enligt Fjärstedt. Så kan också kyrkan bli det *sacramentum mundi* som den är avsedd att vara. Kyrkogemenskapen bildar då den egentliga kyrkan och blir ett mysterium för världen, ett *sacramentum mundi*, och håller uppe visionen om den tillkommande världens liv – drar gudsmysteriet närmare till världen redan idag. Men lika mycket som kyrkogemenskapen är den inre koinonian som *sacramentum mundi*, utgår också ett etiskt program ur denna koinonia, ett program som skall ge sig tillkänna i kyrkans budskap.⁵¹

Ortodoxa kyrkans fasthållande vid att all mission utgår från den heliga liturgin visar på att den lokala handlingen har ett kosmiskt sammanhang, enligt Fjärstedt. Återigen är det orden från Johannes ”om och när jag blir upphöjd ska jag dra alla till mig” (Joh. 12:32) som tjänar som utgångspunkt för eukaristin som brännpunkt för evangelisation och mission. Omvänt är målet med evangelisation och mission just att dra människor till liturgin, till det som är ”hjärtpulsen, eukaristin, nattvardsmässan.”⁵²

Hos Fjärstedt är det dopet som utgör ett tecken på *sacramentum mundi*. Det är ett synligt tecken på mysteriets närvaro i världen. Kyrkan, som Kristi kropp i världen, består av alla som mottagit dopet och blivit Kristus tillhöriga. Kyrkorekonstruktionen gäller ju kyrkan i betydelsen de Herren tillhöriga, *kyriake*.⁵³

Vad för ytterligare sakramentala handlingar utöver nattvarden och dopet är väsentliga, enligt Fjärstedt? Han framhåller vikten av präster och diakoner genom handpåläggning och även med smörjelse med olja kan förstärka de heliga handlingarna och konkret visa på välsignelsen, som då blir ett yttre tecken, enligt Fjärstedt.⁵⁴

Kyrkoförståelsen eller ecklesiologin som Fjärstedt ser den, har sitt centrum i åminnelse och tacksägelse över Kristi försoning med världen och de troende. Eukaristin föregås i mässan av den nicenska trosbekännelsen där de församlade ber om den tillkommande världens liv och Himmelrikets värld blir på ett mystiskt sätt närvarande i nuet.⁵⁵

Sammanfattningsvis går det alltså att konstatera att Fjärstedt intar en sakramental kyrkosyn som utgångspunkt för sitt biskopsuppdrag presenterat i herdabrevet. Han positionerar sig som

⁵⁰ Fjärstedt 1991, s. 77-78.

⁵¹ Fjärstedt 1991, s. 30, 41, 44, 77, 79.

⁵² Fjärstedt 1991, s. 98, 130.

⁵³ Fjärstedt 1991, s. 110, 112.

⁵⁴ Fjärstedt 1991, s. 126.

⁵⁵ Fjärstedt 1991, s. 13-15.

högkyrklig, med det för högkyrkligheten typiska betoningen av liturgin, där eukaristin är det centrala. I den tidigare nämnda intervjun såg vi också att den dagliga bönen med Tidegården format Fjärstedts böneliv. Han nämnde också inledningsvis i intervjun de auktorer som tidigt blev viktiga för högkyrkligheten i Sverige.⁵⁶ Det blir därför intressant att i det följande analysera hur Fjärstedt förhåller sig till den modell som tydligast kontrasterar mot modellen om kyrkan som sakrament. Vad är framträdande i herdabrevet när det gäller kyrkan som budbärare och hur kommer det till uttryck?

Kyrkan som budbärare – evangelisation och mission

Dulles visar här på den modell som tydligast känns igen hos protestanter. Kyrkans som budbärare är lätt känna igen genom att Ordet framstår som det primärt viktigaste med vilket budskapet förs ut till folket. Ordet som hörs är budbärare och Svenska kyrkans främsta uppgift kommer tydligast till uttryck i denna modell. Kyrkan definieras genom Ordet. Hela kyrkans budskap överförs via Ordet, som nästan tränger undan de övriga modellerna. Resultatet kan, enligt Dulles, bli att sakramenten enligt denna modell får en allt för sekundär roll i definitionen av vad kyrka är. Det blir en förnuftsmodell som betonar rationalitet.⁵⁷

Fjärstedt menar som vi redan har sett att mission och evangelisation står i centrum för rekonstruktionen av kyrkan. På vilket vis menar Fjärstedt att kyrkan som budbärare balanseras mot den modell som framhåller den sakramentala dimensionen?

När Fjärstedt för sitt biskopsvapen, som pryder herdabrevets omslag, väljer ledordet *Ut impleam verbum dei* (Att jag må fullgöra Guds ord) gäller det normerande ledordet lika mycket präster och diakoner i Visby stift. Biskopen, präster och diakoner har ett centralt ansvar att ta fram den religiösa tolkningen för vår tid. Deras uppgift är att lyfta fram Guds ord (verbum Dei) som finns nedlagt i kyrkans arv. De är det viktiga bärarlaget i gudstjänstens liturgi och det diakonala arbetet som kyrkans evangelisation och mission bygger på. Som ämbetsvigda gäller missionsbefallningen i Matt. 28 speciellt denna grupp. Men det stannar inte vid det. Kyrkvaktmästarna och kyrkvårdarna måste på ett nytt sätt dras in i uppdraget fullgöra Guds ord.⁵⁸

Likt Nehemja på sin tid behöver den lokala kyrkan göra en förteckning över vad som är nödvändigt utifrån de förutsättningar som råder där, upprätta en *statement of needs* med Fjärstedts ord. Det går inte att applicera modeller utifrån för evangelisation och mission i den lokala kyrkan. Det är först efter en noggrann analys av läget på plats som det egentliga arbetet med mission och evangelisation kan ta sin början.⁵⁹

⁵⁶ Om ”Högkyrkligheten” och dess tillflöden i Sverige, se Bexell 2007, s. 160-192; Brohed 2005, s. 152-154.

⁵⁷ Dulles 2002, s. 68-80.

⁵⁸ Fjärstedt 1991, s. 50, 64.

⁵⁹ Fjärstedt 1991, s. 117-118.

Fjärstedt menar att en samtidsanalys av en bestämd plats bygger på tre grundläggande frågor: vilka är det som bor här, vilken är deras livshållning och vad vill olika intressenter som kommer utifrån med denna plats. En sådan analys ska utgå från det lokala gotlandsamhället, men får inte stanna vid det, utan ska också visa på att kyrkan där är en del av den världsvida kyrkan.⁶⁰

Fjärstedt understryker att kyrkans undervisning och predikan har här en speciell uppgift för att rekonstruera kyrkans eviga sanning. Historiskt har det gjorts försök till sammanhållna teologiska dokument, som oberoende av tid, skulle gälla som Svenska kyrkans utläggning av tron. Det räcker inte för vår tid, menar han. Det nedärvda måste kompletteras för att fungera och göras begripligt, framförallt för ungdomar. Ett huvudansvar har präster och diakoner för att fullborda den religiösa tolkningen av livet. Det finns ett *verbum Dei* (Gud ord) nedlagt i verkligheten som ska uttolkas och det gäller att skapa en teologi för vår tid som förmår det. Teologi är att svara på uppenbarelser.⁶¹

Missionsbefallningens ord i Matt. 28:19 bildar utgångspunkt i herdabrevets kapitel V med rubriken *Ergo docetes omnes gentes* (undervisa alla folk). Präster och diakoner ska bli ”docenter i Kristus”, som ska bygga upp och forma en kristen undervisning för vår tid. En Gotlandskola skulle med utgångspunkt i Matteusevangeliet kunna bygga på mönstret för undervisning som finns i där. Ett undervisningsprogram om liknelserna, om kyrkoordning, om den yttersta tiden och om passionshistorien kan hämtas därifrån. Ytterligare nytestamentliga förebilder för ett lärcenter finns i Jesus lärdomshus i Kafarnaum och Paulus verksamhet i Efesos.⁶²

Enligt Fjärstedt ska undervisningen syfta till att samhället får del av de heliga värdena, med det övergripande målet att samhället ska förbli ”fritt, sunt och rättfärdigt”. En satsning på förnyelsen av predikan, inte minst till formen, är nödvändig. God retoriskt framburet budskap ska på ett engagerat sätt framföra en tydlig appell till åhörarna.⁶³

Människan är en andlig varelse och det är framförallt viktigt för präster och övriga som bär upp gudstjänsten att de är förankrade i kyrkans spiritualitet. Bönelivet med Fader vår, bordsbön och psaltarpsalm ska omringa dagen, enligt Fjärstedt. Efter engelsk förebild bör präster och diakoner skaffa sig det som kallas *spiritual formation* (andlig formering) för att kunna stå beredda för andras andliga behov, speciellt vid hastigt påkommet behov att i bön ge ett ord från Gud.⁶⁴

Fjärstedt konstaterar att välsignelsehandlingar fortfarande är attraktivt nog för att människor som eljest inte regelbundet deltar i gudstjänstliv, ändå tror att kyrkan gör något som adderar ett värde till livet. Det sker vid dop, confirmation och vigsel samt vid livets slut. Paradoxen ligger i att kyrkans närvaro i samhället legitimeras av de oftast frånvarande folken, menar han. Kyrkans uppgift måste då vara att komplettera med aktivt vittnesbörd om evangeliets erbjudande om nåd.

⁶⁰ Fjärstedt 1991, s. 48, 63-65.

⁶¹ Fjärstedt 1991, s. 64-65, 69.

⁶² Fjärstedt 1991, s. 72, 84-85, 87-88, 117, 119, 125.

⁶³ Fjärstedt 1991, s. 84-85.

⁶⁴ Fjärstedt 1991, s. 96-97.

Kyrkan måste fullgöra sitt ansvar för mission bland folken på det viset. Annars kan tillfälligt deltagande i välsignelsehandlingar uppfattas som en *rit de passage* som inte har med övriga livet och tron att göra.⁶⁵

Kyrkomusiken med de klassiska orgelkompositionerna och gregorianiken från medeltiden bildar tillsammans med den rika körsångstraditionen en skatt som når även människor utanför de gudstjänstfirandes krets. Men också där ska det nedlagda arvet som finns i Guds ord lyftas fram av präster och andra kyrkoarbetare, menar Fjärstedt.⁶⁶

Fjärstedt ser i det etiska program som Paulus proklamerar i Rom. 12, som förebild som understryker den ömsesidiga respekten och den uppriktiga kärleken till varandra. Det är tillräckligt verklighetsnära och praktisk för att det också ska kunna tjäna till inspiration och tillämpas idag när Svenska kyrkan ska rekonstrueras: det är en Guds upprättelseplan för världen och för kyrkan idag, enligt honom. En nyskapande teologi för vår tid måste bygga på etiska värderingar som svarar mot vår tids behov.⁶⁷

Hur kan då huvudmotivet för kyrkans rekonstruktion behållas, så att inte missionens ”gå-ut”-perspektiv genom undervisning, predikan och välsignelsehandlingar skymmer sikten? Det är framförallt gudstjänsten och liturgin som måste ha sin tydliga inriktning på att Guds ord ska fullbordas genom att människor dras till Kristus och likt Petrus vid Caesarea Filippi (Matt. 16) får upp ögonen för att Jesus är Messias. Ordet är det Guds *logos* (ord) som fanns från begynnelsen och ställer dem troende inför mysteriet vem Messias är, enligt evangelisten Johannes. Ord och sakrament blir det gemensamma fästet i Gud och källa till liv.⁶⁸

Fjärstedt ecklesiologi utgår som vi sett tidigare från att evangelisation och mission står i centrum. Men vi kan alltså här konstatera kyrkan som budbärare genom predikan och undervisning aldrig får överflygla och skymma kyrkans sakramentala uttrycksmedel i gudstjänst och liturgi. När kyrkans präster och andra kyrkoarbetare går ut med det evangeliska budskapet ska de ha som yttersta syfte att driva folket till liturgin och eukaristin där hela den samlade gudsrikesvisionen har sitt centrum.

Kyrkan som tjänare – diakonia

Hos Dulles möter vi här en som modell öppnar för att kyrkans budskap angår hela mänskligheten och att världens situation inte uppfattas på olika sätt av dem som bekänner sig till kyrkans tro eller de som inte gör det. Kyrkans budskap kan inte begränsas till förkunnelse av Ordet, utan i ett tjänande av nästan. Modellen visar på att Kristus är den lidande tjänaren, som led för hela mänskligheten. Kyrkan visar genom av vara tjänare för andra, på den Kristus som är den

⁶⁵ Fjärstedt 1991, s. 126.

⁶⁶ Fjärstedt 1991, s. 63-64.

⁶⁷ Fjärstedt 1991, s. 43-44, 69-70.

⁶⁸ Fjärstedt 1991, s. 49-51.

självutgivna tjänaren. Det problematiska med en allt för stark betoning av denna modell är enligt Dulles att kyrkans djupare budskap osynliggörs och ytterst sviker sin uppgift att vara en trons väktare.⁶⁹

Det har redan framhållits att Fjärstedt menar att kyrkans ena brännpunkt är gudstjänsten. Den andra brännpunkten anger han som kyrkans diakoni. I det följande ska vi se hur Fjärstedt visar att också diakonin kan vara ett led i att rekonstruera kyrkan. Blockcitatet på sidan 12 ovan ger prov på att orättvisor och sned resursfördelning alltid kommer att präglade samhällen som endast har ideologier som utgångspunkt för samhällsbygget. Treklängen det sanna, det rätta, det värdiga måste ha sin förankring i Gud. Det gäller inte endast att de kristna ska räddas till detta, enligt Fjärstedt. Hela skapelsen ska befrias från slaveri och förtryck - det gäller världens frälsning. Diakonin springer ur Jesu-orden "älska din nästa som dig själv" i herdabrevet givet i kapitelrubriken, VI, *Diligēs dominum deum et proximum sicut teipsum* (Älska Herren Gud och sin nästa som sig själv) och har också en aktiv roll som tjänare för Guds mysterium.⁷⁰

Som brännpunkt i kyrkan har diakonatet, enligt Fjärstedt, sitt ursprung i kyrkans tidiga historia. Han ger i herdabrevet en tämligen utförlig bild av diakonatets varierande roll i kyrkans historia. Med nedslag i de tidigaste missionscentra i Antiokia i Syrien, Alexandria i Egypten och senare i Rom, konstaterar Fjärstedt att präst och diakon alltid utgjorde de viktiga förutsättningarna för en aktiv missionsverksamhet. Diakonen och diakonissan hade ett socialt ansvar för de illa beträngda i de storstadsmiljöer där de verkade. Sakramentalt sågs diakonatet representera den helige ande.⁷¹

I Rom kom på 200-talet diakonatet att organiseras efter den missionsstrategi som de sju regionerna utgjorde. Dagliga massutspisningar bland de allra fattigaste blev en huvuduppgift för de sju ansvariga diakonerna. När det mot århundradets mitt uppstod förföljelse mot kristna, riktades den mot biskopen och samtliga diakoner, vilka avrättades. När kyrkan blev statsreligion i Romarriket kom diakonatet att "flyttas in" i kyrkorummet och fick främst liturgiska uppgifter. Diakonvigningen kom att ses som en vigningsgrad som föregick prästvigningen, och därigenom försvann också diakonissorna. Den missionerande roll som missionsordnarna fick under medeltiden, framförallt i norra Europa och Skandinavien, kom att innebära att diakonernas uppgift kom att skötas av munkar och nunnor.⁷²

Fjärstedt understryker att de protestantiska kyrkorna under 1800-talet i Europa kom att ge nytt liv åt diakonatet med införande av diakonissanstalter för utbildning av diakonissor. Det svarade mot den sociala nöd som följde av industrialiseringen och urbaniseringen. Ur missionssynpunkt godkändes dock inte diakonissorna som missionärer förrän långt senare. Organisatoriskt levde

⁶⁹ Dulles 2002, s. 81-94.

⁷⁰ Fjärstedt 1991, s. 43, 90-91, 99, 101, 121.

⁷¹ Fjärstedt 1991, s. 100-101.

⁷² Fjärstedt 1991, s. 100.

diakonissorna länge under sina respektive moderhus, men är nu en del av kyrkans organisation under biskopen.⁷³

Hos Fjärstedt är det en självklarhet att argumentet för rekonstruktionsarbetet av kyrkan idag måste hållas samman av de två brännpunkterna gudstjänst och diakoni. Diakoniet har som uppgift att visa på Guds självutgivande kärlek bland alla människor där de befinner sig. De kristna utgör ingen utvald skara som ska leva isolerat från världen i övrigt. De kristna delar samma livsvillkor och kan inte på pietistisk grund vara en kyrka i kyrkan. Fjärstedt understryker att kyrkans särtecken är gränslöshet, det vill säga att Kristi offerdöd gäller alla folk. Konkret ska kyrkan på Gotland finnas bland de förbisedda, ensamma, socialt utsatta och sjuka.

Den familjeekologi, som nämns ovan, ska också ha stöd av professionell diakonal insats genom familje- och äktenskapsrådgivning. Men för att Svenska kyrkans arbete bland dessa människor ska hamna rätt måste kunskap och analys av den verkliga situationen föregå det diakonala arbetet, påpekar Fjärstedt. Det är inte en anonym massa som ska vara föremål för Svenska kyrkans diakonala insatser. Arbetet bland dessa människor har ett evangelisk och missionerande målsättning som ska visa på Kristi självutgivande kärlek. Det finns till och med en missionsstrategi att de illa medfarna, ibland marginaliserade människorna, dras närmre kyrkans centrum. Mönstret finns i hur några av de första lärjungarna utvaldes, de som tillhörde Johannes Döparens krets varav några med tvivelaktigt förflutet bland upprorsmakare och tulltjänstemän i Romersk tjänst. Jesus egen mission skedde också bland de utstötta och marginaliserade människorna, de som sedan blev stöttepelare i urkyrkan.

Vi har alltså sett hur Fjärstedt hämtar stöd för sin uppfattning att kyrkan som tjänare, genom diakonin, har förebilder i den tidiga kyrkan, där präst och diakon, ledda av biskopen, har sin gemensamma målsättning, men med olika uttrycksmedel. Också där gäller att Guds ord ska fullgöras, *ut impleam verbum dei*, så att inte det djupare budskapet ska osynliggöras. Fjärstedts ecklesiologi är helt beroende av de två brännpunkterna gudstjänst och diakoni. Gudstjänstens eukaristi och diakonins riktlinje är detsamma: att drar den tillkommande världens liv allt närmare.⁷⁴

Resultat och sammanfattning

Vi har i föreliggande studie mött biskops Biörn Fjärstedts herdabrev till Visby stift 1991.

Uppgiften har varit att utifrån Avery Dulles fem begrepp om kyrka analysera vilken ecklesiologi som kommer till uttryck i herdabrevet. De frågeställningarna som löpt genom uppsatsen har gällt vad som är representativt för Fjärstedts kyrkosyn och hur denna kyrkosyn kommer till uttryck. Dessutom har vi frågat oss hur Fjärstedt argumenterar för sin kyrkosyn. Det vi mött i analysen är att Dulles begrepp om vad som är kyrka, inte räcker för att förklara Fjärstedts ecklesiologi. Dulles

⁷³ Fjärstedt 1991, s. 101.

⁷⁴ Fjärstedt 1991, s. 13-15, 38, 42, 48, 72, 103, 116-117.

Kyrka-som-begrepp blir hos Fjärstedt alltid begrepp som överbryggar varandra. Fjärstedt herdabrevstext är ett tydligt exempel på kyrkan inte strikt kan definieras enligt Dulles modeller.

Fjärstedts ecklesiologi i herdabrevet hålls samman av hans sakramental syn på vad som är kyrka. Redan i herdabrevets första kapitel möter vi det grundackord och credo som präglar hela herdabrevet. Orden ur den nicenska trosbekännelsen om den tillkommande världens liv, bildar förutsättning för att rätt förstå den övriga argumentationen hos Fjärstedt. Med bibliska och historiska exempel binds dåtid och nutid samman i en vid båge som har sitt centrum i eukaristin. Gudstjänsten och liturgin är tillsammans med diakonin de två brännpunkter som all övrigt kyrkligt uttrycksmedel ska dras till. Kyrkan blir då det sacramentum mundi som drar alla folk till sig. Fjärstedt centrerar hela sin ecklesiologi kring de sakramental uttrycken som enligt honom är trons kärna och som är bärare av den mystiska närvaron som förebildar Guds rike.

Det rekonstruktionsarbete som Svenska kyrkan står inför går helt igenom de sakramental motiverade handlingarna där eukaristin är både mål och utgångspunkt. Dulles begrepp Kyrka-som..., blir hos Fjärstedt nytestamentlig och teologisk terminologi. På det viset kommer Fjärstedts ecklesiologi till uttryck genom att Kyrkan som institution och gemenskap blir *koinonia*; Kyrkan som sakrament omfattar hela världen och blir *sacramentum mundi*; Kyrkan som budbärare får ett tydligare uttryck i begreppsparet *evangelisation och mission*, och slutligen; Kyrkan som tjänare samlas i begreppet *diakonia*.

Det övergripande argumentet för kyrkans rekonstruktionsarbete hos Fjärstedt är eskatologiskt. Att de troende ska vara beredda att ta emot den tillkommande världens liv ser vi när Fjärstedt fördjupar koinoniabegreppet. Det är Kristus som för de troende till sig i en mystisk enhet. Motivet är att föregripa den tillkommande världens liv och ställa in människan i den mystiska gudsnärvaron framförallt genom eukaristin som skänker hopp om att Guds verklighet ska bryta in i vår tid. Den sakramental hållningen gör att evangelisation och mission står i gudstjänstens och liturgin tjänst.

Medan Lundstedt såg att biskoparna främst använder sina herdabrev för att speglar den omgivande samhällsdebatten, initierar och driver Fjärstedt i sitt herdabrev en inomkyrklig argumentation som främst vänder sig till präster, diakoner och andra kyrkoarbetare. Det eventuellt opinionsbildande i Fjärstedts herdabrev går att ana, men kräver vidare studier. Aggedals undersökning, som främst är en kontextuell tolkning av hur biskoparna i sina herdabrev såg på sin och kyrkans uppgift i förhållande till den samhällsutvecklingen, kompletteras här med Fjärstedts pregnanta programförklaring inför sitt ämbetsinträde i Visby stift.

Herdabrev som varit föremål för analys i föreliggande studie, kan ses som en läromässig miniavhandling för pastoralteologiskt bruk och utgör i förekommande fall en utvidgning av herdabrevsgenren i det utgående 1900-talets herdabrevslitteratur.

Vidare studier i Fjärstedts ecklesiologi skulle kunna ske bland annat genom att en receptionsstudie adderas till föreliggande undersökning. Den skulle kunna fånga upp dialogen

med bland andra i Visby stift verksamma präster och diakoner under biskop Fjärstedt ämbetsperiod. Dessutom skulle det vara intressant att studera vilka teologiska tillflöden Fjärstedt är påverkad av när han konstruerar sin ecklesiologi.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Stockholm

Civil- och Inrikesdepartementet

Huvudarkivet 1983-1996. Serie E 1 Regeringsakter, underserie A, volym 692.

Uppsala

Ärkebiskopsämbetes arkiv

1985-1999, Diarium över ärkebiskopens tjänsteförrättningar C1:1.

Tryckta källor och litteratur

Aggedal, Jan-Olof (2006). "Lunds stifts biskopar under 1900-talet och deras syn på samhället speglat genom herdabreven". *Lundabiskopar och deras omvärld: studier av 1100-talet och 1900-talet*.

Jan-Olof Aggedal & Bertil Nilsson (red.). Lund: Arcus.

Bexell, Oloph (2001). "Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin". *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin : ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12-13 november 1998*,

Sven-Åke Selander (red.).

Bexell, Oloph (2007). "Att finna hela kyrkans skatt: något om den svenska högkyrklighetens inspirationskällor". *Gotländskt och kyrkligt : festskrift till Ove Lundin*, Skellefteå: Artos.

Brodd, Sven-Erik & Weman, Gunnar (2012). *Kyrka i olika meningar: kortklippa texter med ecklesiologiska kommentarer*. Skellefteå: Artos & Norma.

Brohed, Ingmar (2005). *Sveriges kyrkohistoria 8. Religionsfrihetens och ekumenikens tid*. Stockholm: Verbum.

Cavallin, Cesarius (2016). "Han skall göra det", *Att göra Guds ord verkligt: en festskrift till biskop Biörn Fjärstedt*. Richard Wottle (red.), Skellefteå: Artos.

Dulles, Avery (2002). *Models of the church*. utökad ed. New York: Doubleday.

Fjärstedt, Biörn (1991). *Gotländsk kyrka i livets mitt: herdabrev till Visby stift*. Stockholm: Verbum.

Hansson, Klas (2014). *Svenska kyrkans primas: ärkebiskopsämbetet i förändring 1914–1990*.

Uppsala: Uppsala universitet.

De hundra kyrkornas ö. (1962). Visby: Stiftskansliet.

Lagerlöf Nilsson, Ulrika (2010). *Med lust och bävan: vägen till biskopsstolen inom Svenska kyrkan under 1900-talet*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Lundstedt, Göran (2006). *Biskopsämbetet och demokratin: biskopsrollens förändring i Svenska kyrkan under 1900-talets senare del : en kyrkorättslig undersökning*. Uppsala. Skellefteå: Artos.

Nationalencyklopedins ordbok (2004). Malmö: [Nationalencyklopedin].

- Plejfel, Hilding (1972). *Småländska herdabrev. från Petrus Jonae till Yngve Brilioth*. Växjö.
- Rosenius, Marie (2012). "Lex orandi, lex credendi eller lex credendi, lex orandi om liturgi och ecklesiologi i 'Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp' och 'Mässans grundordning'". *Svensk teologisk kvartalskrift*. 88:2.
- Tronêt, Jakob (2016). "En intervju om livet", *Att göra Guds ord verkligt: en festskrift till biskop Björn Fjärstedt*. Richard Wottle (red.), Skellefteå: Artos.
- Östberg, Kjell & Andersson, Jenny (2013). *Sveriges historia. 1965-2012*. Stockholm: Norstedt.

Media

- Ahlby, Mats (2003). "Ett kristligt byte. Biskopsvalet i Visby Stift 2003".
https://www.youtube.com/watch?v=rtYBCjqpu_Q [20190104].

BILAGA

Innehållsförteckning till *Gotländsk kyrka i livets mitt: herdabrev till Visby stift* (B. Fjärstedt 1991)

Förord 7

Gotländsk kyrka i livets mitt 9

I. Signa temporum scire 10

1 En svunne värld 11

2 Det kommer en ny tid 13

3 Sinnets vändning mot en ny verklighet 15

II. Et vocaberis aedificator sapium 19

1 Det går att rekonstruera 192 En kyrka som bestämt sig för förnyelse 23

3 Uppbyggnad på Gotland 26

4 En mantelflik att hålla i 27

5 Tre byggstenar för templets uppbyggnad 30

6 Längtan efter solidaritet 32

7 Gemenskapens ekologi 36

8 I samhället och politiken 41

9 Måttstock för sanning, rätt och rättfärdighet 45

III. Ut impleam Verbum Dei 50

1 Se Gud i Jesus från Nasaret 50

2 Låta Guds Ord möta vår verklighet 56

3 Ta fram den nedgrävda skatten 61

4 Skapa en teologi för vår tid 65

5 Möta tidens oro 70

6 Odlå öppenhet för nuet och framtiden 74

IV. Omnia traham ad Christum 76

1 Tydliggöra mittpunkten 77

2 Erbjud völsignelse 80

3 Inbjud till försoning 82

V. Ergo docete omnes gentes 84

1 Heliggöra livet på Gotland 84

2 Ministrera i högre utbildning 86

3 Vinna Kristusbörare i vår tid 88

VI. Deliges Dominum Deum et proximum tuum sicut teipsum 90

1 Religionens hemlighet är stor 91

2 Goda gärningar till Faderns ära 99

3 Undervisning med makt i orden 102

4 Troende på samma linje 104

VII. Omni enim possibilia sunt apud Deum 109

1 Kris betyder farlig möjlighet 111

- 2 Våga djupna i tron 112
 - 3 Avslöja avgudarna 113
 - 4 Vinna vänner för evangeliet 114
 - 5 Hitta den dolda kyrkan i Sverige 115
 - 6 En radikal missionsmodell 116
 - 7 En analys av situationen 117
 - 8 Mission i retur - evangelium för de rika 118
 - 9 Att leva i den världsvida kristenheten 119
 - 10 Missionsbefallning för Sverige 120
- VIII. Testificari Evangelium gratiæ Dei 122
- 1 Börja med det som redan finns 122
 - 2 Sök rötterna i den kristna tron i bygden och i staden 123
 - 3 Lyft fram arvet som finns i den kristna trostraditionens nedslag i det lokala 124
 - 4 Analysera nuläget 125
 - 5 Möt dem som söker kyrkans välsignelse 125
 - 6 Fråga efter evangeliets vänner 126
 - 7 Sök dialog med andra trosbekännare 127
 - 8 Utrusta trons folk 128
 - 9 Förändra gudstjänsten till att spegla hela Guds folk 129
 - 10 Tydliggör mittpunkten 130
- IX. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo 132
- 1 En befriande tilltro 134
 - 2 En ny utgångspunkt i uppbrutna tider 135
 - 3 Efterskänk oss våra skulder 136
 - 4 Nå människor – men med vad? 138
 - 5 Försoning med Gud som huvudmotiv 139